

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

BURHONUDDIN RABG‘UZIYNING “QISASI RABG‘UZIY” ASARIDAGI YA‘QUB PAYG‘AMBAR QISSASI VA QISSADAGI PERSONAJLAR TALQINI

*Taboshar Yuldashev,
f.f.n, dots. TDSHU*

*Soibjon Mirzayev Solixdjanovich,
TDSHU*

Annotatsiya: “Qisasi rabg‘uziy” asaridagi Ya‘qub payg‘ambar qissasi, o‘g‘illari va ularning ajoyibotlari tavsifi.

Tayanch so‘zlar: Ya‘qub payg‘ambar, Rubil, Loviy, Sham‘un, Yahudo, Joda, Don, Yag‘sar, Yastoxir, Zobotuq, Qozur, Yusuf, ibn Yamin, Imloq, Ka‘non, Misr, isroiliot, ahd sandig‘i.

Abstract: Description of the story of the Prophet Jacob, his sons and their miracles in the work “story of Rabguzi”.

Keywords: Prophet Jacob, Rubil, Levi, Sham'un, Judah, Joda, Don, Yagsar, Yastokhir, Zobotuk, Kazur, Yusuf, Ibn Yamin, Imlaq, Kanan, Egypt.

Аннотация: Описание рассказа о пророке Иакове, его сыновьях и их чудесах в произведении «рассказ Рабгузи».

Ключевые слова: Пророк Иаков, Рубиль, Леви, Шамун, Иуда, Йода, Дон, Ягсар, Ястохир, Зоботук, Казур, Юсуф, Ибн Ямин, Имлак, Канан, Египет.

Jamiyatning madaniy boyligi, tafakkur chuqurligi, dunyoqarashining kengligi albatta o‘sha xalqning tarixi bilan chambarchas bog‘liq. Insoniyat tarixida juda ko‘plab buyuk sivilizatsiyalar shakllangan. Ular orasida Shumer, Akkad sivilizatsiyalari, keyinchalik Mesopotamiya, Bobil, qadimgi Misr va Yunon, Hind hamda Xitoy taraqqiyot o‘choqlari fanda ma‘lum va mashhurdir.

Vatanimiz tarixi ham juda boy. Qadimiylikda moziyimiz yuqoridagi xalqlar tarixi bilan bellasha oladi. Arablar orqali islom dinining yurtimizga kirib kelishi tariximizda tub burilish bo‘lib, uning zarvaraqlarida yangi sahifa ochdi. O‘sha davrlarda halifalik dunyoning to‘rt burchagiga yetib borgan qudratli davlat edi. Halifalikda diniy ilmlar bilan birgalikda dunyoviy ilmlar ham chuqur o‘rganilgan va bugungi kundagi zamonaviy ilmlarning tamal toshi qo‘yilgan. Bu borada yurtimizdan chiqqan alloma ajdodlarimizning hissalarini beqiyosdir. Buning natijasida islom olami ilm bobida boshqa xalqlardan ancha o‘zib ketgandi. Bizning yurtimiz esa ushbu davlatning ilm markazi bo‘lib xizmat qildi. Davr taqazosini bilan allomalarimiz arab va fors tillarida salmoqli asarlar bitishgan. Ularning asarlari g‘arb va dunyo ilm maskanlarida darslik sifatida qo‘llangan, hozirgi kungacha qo‘llanilib kelinmoqda. Keyinchalik arab imlosiga asoslangan turkiy alifboda eski o‘zbek tilida

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

tosh bosadigan ilmiy va badiiy asarlar bitildi. Ular qatorida Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziyning “Qisasi rabg‘uziy” asari alohida mavqega ega. Asar turkiy nasrda bitilgan. Odamning yaralishi va payg‘ambarlar tarixi diniy-falsafiy ruhda bayon etilgan. Bitik turkiy adabiyotning ilk didaktik namunasi hisoblanadi. Manba yaratilishida muallif Qur‘on va hadis ilmlaridan, zamonasining diniy-falsafiy mavzudagi adabiyotlaridan foydalangan. Ushbu durdona asardagi Ya‘qub payg‘ambar qissasi o‘zining ajbliligi va personajlarning ko‘pligi bilan boshqa qissalardan ajralib turadi.

Tarixdan bizga ma‘lumki, Ya‘qub payg‘ambar nabiyilar oilasida dunyoga kelgan. Bobosi Ibrohim alayhissalomga, otasi Is‘hoq alayhissalomga, hamda o‘g‘li Yusuf alayhissalomga ham payg‘ambarlik berilgan. Yana, Ya‘qubni ikkinchi ismi Isroil bo‘lib, uning naslidan tarqalgan xalqni Bani Isroil, ya‘ni Isroil farzandlari deb nomlashadi. *Isroil – Ya‘qub payg‘ambarning nomlaridan biri, Bani Isroil – Isroil bolalari deyilganda yahudiylar tushuniladi*¹. Shunga ko‘ra yer yuzidagi barcha yahudiylar Ya‘qub payg‘ambarning o‘n ikki farzandidan tarqalgan. Ya‘qubni Isroil deb nomlanishiga bir qancha sabablar bor. Rabg‘uziy o‘z kitobida ushbu sabablarni quyidagicha keltiradi: *Savol: Ya‘qub yalavoch² nadin Isroil atandi? Javob ul turur: Isr ma‘nisi bulun bo‘lur, shaytonni bir vaqtda bulnamish³ erdi. Aning uchun Isroil atandi. Hikoyatda kelmish: Ya‘qub Bayt ul-Muqaddasda xizmat qilur erdi. Shayton alayhil-la‘na tekma kecha kelib chirog‘larni o‘chirur erdi. Aymishlar, olti yuz chirog‘ yoqilur erdi. Ya‘qub bir tunla saqladi. Shayton kelib chirog‘in o‘chururda Ya‘qub sekridi shaytonni tutub, bo‘ynini zanjirladi, bir tirkukka berk tikdi. Aning uchun Isroil atandi. Yana bir javob ul turur. Isr bulun bo‘lur, el tengrining oti turur. Isroil tengrining quli temaktur*⁴.

Ya‘ni Ya‘qub payg‘ambarni Isroil deb nom olishiga ikki sabab keltirilgan. Birinchisi, hikoyada kelishicha, Ya‘qub alayhissalom Bayt-ul Muqaddasda xizmatchi bo‘lgan. U Bayt-ul Muqaddasning olti yuzta chiroqlarini yoqardi. Shayton alayhil-la‘na har kecha kelib chiroqlarini o‘chirib ketardi. Bu hol ko‘p takrorlangandan bezor bo‘lgan Ya‘qub alayhissalom bir kechasi poylab, shayton chiroqlarni o‘chirayotganda uni asir (*Isr*) tushiradi. Bo‘ynini zanjirlaydi. *Isr* so‘zi asir ma‘nosini beradi. Shuning uchun *Isroil* deb nom oldi. Ikkinchisi, *Isr* so‘zining *qul* ma‘nosi ham mavjud. *Il* (Al) Tangrining ismidir. Shunda *Isroil* – tangrining quli demakdir.

¹ Алоуддин Мансур. Куръони Карим. Ўзбекча изоҳли таржима. “Шарқ”, – Т.: 1992. – В. 9.

² *Yalavoch* – payg‘ambar.

³ *Bulnamish* – asirga olish.

⁴ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 94.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Ma'lumki payg'ambarlarga mo'jizalar ato etilgan, ya'ni ular mo'jizalar ko'rsatib insonlarni o'zlariga ergashtirganlar. Muallif ushbu qissada nafaqat Ya'qub payg'ambarning mo'jizalari, balki o'g'illarining ham g'aroyib qobilyatlari haqida hikoya qiladi. Qissada aytilishicha Ya'qub payg'ambarning o'n ikki og'ili bor edi. *Yana bir olami sifliyda yetti burjdin o'n ikki yulduz tug'di. Yetti burj qayu tesang: Ya'qub yalavoch, Shavsha, Za'ura, Sunbula, Qamar, Habiba, Rahil. Ya'qub olti xotunlari birla yetagu. O'n ikki yulduzlar qayu tesang o'n ikki o'g'lonlari turur: Rubil, Loviy, Sham'un, Yahudo, Joda, Don, Yag'sar, Yastoxir, Zobotuq, Qozur, Yusuf, Ibn Yamin*⁵. Ya'ni, quyi osmonda bu yetti yulduzdan o'n ikki burj paydo bo'ldi. Yetti yulduz degani shunga ishoraki, Ya'qub alayhissalom va olti xotini Shavsha, Za'ura, Sunbula, Qamar, Habiba, Rahil bilan yettilikni tashkil qilar. O'n ikki yulduzlar shuki, bular Ya'qub alayhissalomning o'n ikki o'g'illari - Rubil, Loviy, Sham'un, Yahudo, Joda, Don, Yag'sar, Yastoxir, Zobotuq, Qozur, Yusuf, ibn Yaminga ishoradir.

Muallifning yozishicha Ya'qub payg'ambar o'g'illari achchig'lanishsa g'ayritabiiy quvvatga kirib atrofdagi barcha narsalarni xarobaga aylantirishar va shundan keyingina jahldan tushishar edi. Yoki bo'lmasam Ibrohim payg'ambar naslidan bo'lgan kishi ularni orqasini silab jahldan tushirar edi. *Sham'un, Rubil achig'landilar. Ya'qub o'g'lonlari achig'lansalar viloyatni xarob qilmag'uncha achig'lari o'chmas erdi. Magar Ibrohim yalavoch urug'indin kim ersa ilkin orqasing'a silasa achig'i o'char erdi*⁶.

Shuningdek ushbu qissaning mantiqiy davomi bo'lmish Yusuf payg'ambar qissasida ham shunday keltiriladi: *Yusuf o'z qarindoshlarining kuchin, quvvatin bilur erdi. Qachon ular o'fkalasa⁷ tuklari ura qo'pub to'nlaridin o'ta chiqar erdi. Bir elni yolg'uz buzmag'uncha tiyanmas erdilar yo kendu⁸ Ya'qub yalavoch urug'indin kim ersa iligini orqalarig'a sifasa⁹ o'fkalari bosilur erdi. Yahudo qarindoshlarig'a aydi: "Mandin yiroq turung, bularg'a bir tepunayin". Yusuf Yahudoning o'fkanamishin ko'rdi ersa yosh og'lig'a aydi: "Borg'il ul erning orqasin qo'lung birla sifag'il". O'g'lon borib sifadi ersa Yahudoning o'fkasi bosildi*¹⁰.

Yana Yahudo qarindoshlariga aydi: "O'tru¹¹ turung". O'zi ilgari kirdi, tayoqin boshi uza chevurdi, havoqa soldi, yana tutdi. Olam ichinda yig'ochni havog'a tashlab yana tutmak Yahudodin qoldi. Anda kezin bir un qildi, ul to'quzi

⁵ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 101.

⁶ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 96.

⁷ O'fkalasa – g'azablansa.

⁸ Kendu – o'zi.

⁹ Sifasa – silasa.

¹⁰ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 149.

¹¹ O'tru – qarshisida, yuzma -yuz turmoq.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

ham un qildilar, farishtalarma ko‘kdin un qildilar. Ul unlar qo‘rqunchidin o‘n ikki ming erning yuraklari yorilib o‘ldilar¹². Jang boshlanish arafasida Yahudo tayoqni boshi uzra o‘ynatib osmonga irg‘itib keyin ilib olardi(bu harakat Yahudodan odat bo‘lib qoldi). So‘ngra ular qattiq qichqirishdi. Ularning qichqirig‘iga samodan farishtalar ham qo‘shilishdi. Qichqiriq daxshatidan dushmanning urushga kelgan o‘n ikki ming askari yuraklari yorilib halok bo‘ldi.

Muallif boshqa bir qissada Ya‘qub alayhissalomning farzandlarini jang maydonida mohirligini quyidagicha ta‘riflaydi: *Malik yana beklaringa boqdi. Yigirmi to‘rt ming er birla otlanib keldilar. Yahudo aydi: “Ey Sham’un, kezik¹³ sanga keldi”. Sham’un o‘tru chiqdi, aydi: “Eting La ilaha illollohu Ya‘qub rasulullohi”. Cherik¹⁴ Sham‘ung‘a tepundilar¹⁵. Sham’un un qildi kofirlar jumla halok bo‘ldilar, sanadilar. O‘t kelib yigirmi to‘rt ming erni kuyurdi. Malikka xabar bo‘ldi, malik yaga‘ng‘a¹⁶ munda. O‘n ikki ming beklar otlanub keldilar. Yahudo qarindoshlariga aydi: “Keling, bir yo‘li takbir qilaling”. Izi azza va jalla to‘rt saf farishta izdi, tekma saf qirq ming farishta erdi. Yahudo qarindoshlari birla takbir qildilar, farishtalarma takbir qildilar. Ya‘qub o‘g‘lonlari tepinib kirdilar. Bular yerda, farishtalar ko‘kda. Kofirlar qo‘rqub qochdilar. Qutrumg‘a bordilar. Imloqdin azin¹⁷ hech kim ersa qolmadi. Qamug‘¹⁸ o‘ldilar¹⁹. Muallif bu jangda ham Ya‘qub farzandlariga farishtalar yordam berganini hamda qichqiriq va takbir bilan jangda g‘alaba qilishganini yozadi. Adib asarda keltirgan voqea hodisani, ya‘ni farishtalarning “Saf-saf bo‘lib kelishi”ni tasvirlashda “Fajr” surasining 22- oyatidan ilhomlanganligi ma‘lum bo‘ladi²⁰.*

Ya‘qub qissasida yana bir kichik detal borki, u haqida Qur‘onda faqat bir o‘rinda – Baqara surasi 248-oyatida shunday ma‘lumot keladi: *Payg‘ambarlari ularga aytdi: “Uning podishoh bo‘lib saylanganligining alomati – sizlarga bir sandiq kelishidirki, unda Parvardigoringiz tomonidan xotirjamlik va Muso va Horun oilalaridan qolgan meros jo qilingan bo‘lib, farishtalar ko‘tarib turadilar”²¹. Oyatda xabar berilgan sandiq nima va qanday buyum? U haqida ko‘proq*

¹² Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 97.

¹³ *Kezik* – navbat.

¹⁴ *Cherik* – qo‘shin, lashkar

¹⁵ *Tepundilar* – talpindilar, hamla qildilar.

¹⁶ *Yag‘an* – fil.

¹⁷ *Azin* – boshqa, o‘zga.

¹⁸ *Qamug‘* – barcha, hamma.

¹⁹ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 98.

²⁰ Алоуддин Мансур. Фажд сураси 22-оят 467-бет – “Парвардигорингиз ва фаришталар саф-саф бўлиб келса”.

²¹ Алоуддин Мансур. Қуръони Карим. Ўзбекча изоҳли таржима. “Шарк”, – Т.: 1992. – В. 30.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

ma’lumotlar isroiliyot²² qissalarida uchraydi va u ko‘proq “*ahd sandig‘i*” nomi bilan mashhurdir. Ushbu qissada esa quyidagicha keladi. *Ya‘qub sanduq ochdi, Odam safiy to‘nin Sham‘ung‘a berdi, Shis to‘nin Rubilg‘a berdi, Ibrohim qo‘chining munguzun²³ Yag‘sarg‘a berdi. Muso asosin Yahudog‘a berdi²⁴*. Bundan ma’lum bo‘ladiki, ushbu sandiqda qadimgi payg‘ambarlarning buyumlari saqlangan. Rabg‘uziy qissadagi ushbu sandiq va undagi buyumlarni muqaddas va ilohiyligiga ishora qilib: *Ya‘qub yalavoch Yusufg‘a bo‘lak²⁵ izmish²⁶ erdi. Ibrohim yalavochning dastori²⁷ erdi, Ya‘qubg‘a meros tegmish erdi. Aning birla salom qilib kirdilar, ani o‘trusida qo‘ydilar. Taqi aydilar: “Ya‘qub yalavoch aydi, bu dastor manga otam Ibrohimdin meros qoldi, man sanga izdim”. Yusuf ul bo‘lakka sevundi aning uchunkim, ul dastor kimga tegsa ul payg‘ambar bo‘lur erdi²⁸* deb yozadi. Bundan ma’lum bo‘ladiki, Ibrohim payg‘ambardan qolgan salla oddiy salla emas, balki payg‘ambarlik ishorasidir. Lekin buni Yusufning akalari bilmaydilar. Yusuf esa buni anglaydi. Shuningdek, yuqoridagi fikrni quvvatlab Rabg‘uziy qissada shunday yozadi: *Tonglasi tekma biri bir darvozadin kirdilar. Yahudo bir qattig‘ un qildi. Misr xalqi qamug‘i behush bo‘ldilar, yukluk tishilar²⁹ o‘g‘lon tushurdilar . Sham‘un yana bir darvozadin kirdi. Xalq ani ko‘rub qo‘rqub qochtilar. Bir tosh ko‘tirub Yusufning saroyig‘a urdi ersa saroy yemruldi. Yusuf bildikim alarg‘a kim ersa o‘tru turmas. Ibrohim yalavoch dastorin chiqarib alarg‘a qarshu tutdilar. Alarning unlari chiqmas bo‘ldi³⁰*. Bundan bizga ma’lum bo‘ldiki, ushbu salla ko‘rsatilganda Ya‘qub o‘g‘illarining g‘ayritabiiy kuchlari so‘nib qolar ekan.

Nosiruddin Burhonuddin Rabg‘uziy “Qisasi rabg‘uziy” asari bilan turkiy adabiyotda qissachilik janrini ochib berdi. Nafaqat ochib berdi. Balkim, sohani yuksak darajaga ko‘tara oldi. Asar sohaning ilk namunasi hisoblansada, mukammallik ko‘rinishiga ega bo‘la olgan. Rabg‘uziyning mahorati diniy-falsafiy ilm bilan badiiy ijodni yo‘g‘rintirgan. Va mukammallikka erisha olgan. Qissadagi hikoyatlar jamiyatning ruhiy-ma‘naviy-siyosiy jihatdan kamol topishiga xizmat qiladi. Shuningdek, ijtimoiy inoqlik va rivojlanish tendensiyasini ilgari suradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

²² Isroiliot – yahudiy va nasroniylardan islomga o‘tib qolgan qadimgi qissalar.

²³ *Qo‘chining munguzi* – qo‘chqorning shoxi

²⁴ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 97.

²⁵ *Bo‘lak* – sovg‘a, hadya.

²⁶ *Izmoq* – jo‘natmoq, yubormoq.

²⁷ *Dastor* – salla.

²⁸ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 145.

²⁹ *Tishilar* – ayollar

³⁰ Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. Ёзувчи. – Т.: 1990. – В. 150.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

1. Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. “Ёзувчи”, – Т.: 1990.
2. Алоуддин Мансур. Қуръони Карим. Ўзбекча изоҳли таржима. “Шарқ”, – Т.: 1992.
3. Илминский Н. Кисас-и Рабғузий. – Казан. 1895.
4. Носируддин Рабғузий. Қисаси ул-Анбиё. – Қозон. 1881.
5. Абдурахмонов А. Туркий адабиётнинг қадимги даври. “Янги аср авлоди”. – Т.: 2005.